

СУТНІСТЬ РЕЙТИНГОВОЇ ОЦІНКИ РЕГІОНІВ ЩОДО ПРОЦЕСУ ОПОДАТКУВАННЯ

У статті розглянуто основи проведення рейтингової оцінки. Визначено основні показники, що характеризують досліджувану сукупність при розрахунку рейтингу.

Ключові слова: інтегрована оцінка, коефіцієнт концентрації, коефіцієнт локалізації, податкові надходження, рейтингова оцінка.

Державний бюджет України формують надходження із областей. У місцевих бюджетах залишається частка надходжень, що не спрямовуються у Державний бюджет. Фінансові надходження у бюджет виступають важливим гарантом соціально-економічного розвитку окремої території. Вони повинні забезпечувати соціальні виплати населенню, стимулювати зростання виробництва, сприяти прискоренню науково-технічного прогресу.

Проведення рейтингової оцінки районів області за рівнем податкових надходжень до бюджету є важливою частиною статистичного аналізу процесу оподаткування. Визначені рейтинги дають змогу простежити закономірності збору податків у районах області, порівняти можливість кожного із них та рівень невикористаного потенціалу. Широко використовується рейтинг у світовій практиці для управління розвитком територій.

Статистичним аспектам визначення рейтингів приділили у своїй праці увагу А. Єріна, С. Вацаєв. [5] Рейтингові принципи для оцінки соціально-економічного стану різних територій у своїх роботах використовували Н. Внукова, Н. Гончаренко, В. Горкавий, І. Дзюба, С. Заєць, І. Колот [2-4; 6].

Метою статті є визначення основ проведення рейтингового аналізу, результати якого дають можливість оцінити процес формування податкових надходжень до бюджету та виявити фактори впливу на їх рівень.

Відповідно до поставленої мети у статті вирішуються наступні завдання: визначення сутності рейтингового аналізу податкових надходжень; проведення характеристики основних принципів та методів оцінювання; виділення основних показників, що характеризують досліджувану сукупність при розрахунку рейтингу.

Рейтинг – це ієрархічна система, у якій між об'єктами встановлено якісне відношення рівноваги. Зазначене відношення визначає місце кожного елемента в ранжируваному ряду. [5] При цьому він дає оцінку різних аспектів діяльності за фіксованою шкали і може використовуватись для аналізу, контролю, обліку, прогнозування та регулювання діяльності.

Сьогодні формуються методологічні засади та практика рейтингового управління, які були б узгоджені

із західною системою стандартів і, водночас, урахували б вітчизняні особливості [1, с. 188-211]. Їх актуальність визначає складність процесу управління та зростаюча роль у ньому інформаційних технологій.

Недоліком формування рейтингу є неповнота і обмеженість інформаційної бази, складність опрацювання окремих показників, спотворення економічного сенсу вихідних показників через недосконалість системи обліку та моніторингу.

Факторизація групи показників шляхом їх заміни інтегрованою комплексною оцінкою допомагає знизити рівень складності та трудомісткості управління і, відповідно, ступінь ризику щодо прийняття некоректних рішень. Інтегрована оцінка повинна бути зрозумілою та загальноновизнаною.

Основою для проведення рейтингової оцінки районів за рівнем податкових надходжень є аналіз показників, їх динаміки за досліджуваним напрямом. За кожною категорією райони ранжуються. У підсумку розраховується загальна рейтингова оцінка окремих районів та визначається їх місце серед інших районів області за аналогічними показниками.

Інтегральна рейтингова оцінка становить середнє арифметичне значення суми усіх окремих рейтингових оцінок по кожному показнику. Негативним моментом при її розрахунку є те, що великі значення окремих показників у загальному підсумку компенсують низькі значення інших. Загалом кожна із модифікацій обчислення рейтингів має певні недоліки, що знижують адекватність та об'єктивність оцінювання.

Для того, щоб визначити тенденції зміни значень основних показників, причини та фактори, що їх зумовили, необхідним є порівняння за кожним із напрямів дослідження досягнутого рівня оцінюваного показника з його динамікою за попередні періоди. Рейтингова оцінка проводиться як у просторі, так і в часі.

Вибір методики розрахунку рейтингу залежить від стратегії управління. Вона ж визначається впорядкованими за пріоритетністю цілями. Загалом рейтинг є результатом процесу багатофакторного аналізу і являє собою аналіз високого рівня шляхом опрацювання великого масиву даних. Схематично структура процесу визначення рейтингу зображена на рисунку 1.

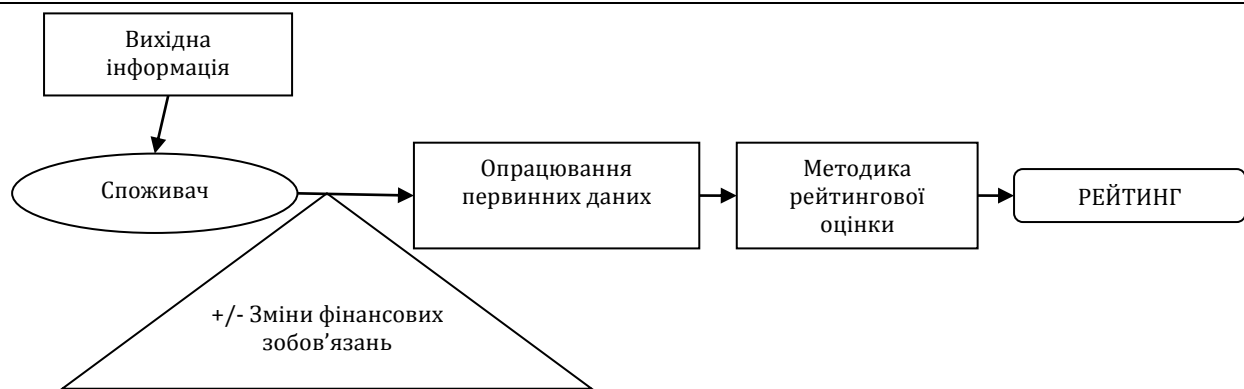

Рис. 1. Структура процесу визначення рейтингу*

* Побудовано автором самостійно

Базою для розрахунку рейтингу є вихідна інформація та мета дослідження. Оцінка не може ґрунтуватися на довільному наборі показників, тому важливим є визначення, аналіз та структуризація груп показників.

Визначення рейтингової оцінки можливе за допомогою кількох методів [2; 3]. Одним із них є ранжування районів за рейтингом шляхом визначення і порівняння відхилень значень показників по кожному із напрямів дослідження у районах від їх найвищих значень за відповідний період чи середнього значення показника. У результаті проводиться ранжування районів від найефективнішого для економіки значення показника до найнижчого його рівня.

Рейтингова оцінка районів на основі розрахунку відносних відхилень значень показників, що характеризують процес оподаткування, від відповідних максимальних та мінімальних значень показників у інших регіонах за цей же період розраховується за формулою [10]:

$$R_j = \sum_{i=1}^n \frac{x_{\max i} - x_{ij}}{x_{\max i} - x_{\min i}} + \sum_{i=1}^n \frac{x_{ij} - x_{\min i}}{x_{\max i} - x_{\min i}} \quad (1)$$

де R_j - сума рейтингових оцінок конкретного району за кожним із показників, що характеризують окремий напрям діяльності;

x_{ij} - значення і-го показника j-го району;

$x_{\max i}$ - максимальне значення і-го показника;

$x_{\min i}$ - мінімальне значення і-го показника.

Підвищення значень показників залежно від їх змісту може свідчити як про позитивні, так і негативні тенденції економіки.

При розрахунку підсумкового рейтингового показника шляхом порівняння із еталоном таким критерієм виступає фактичне значення показника, що характеризує позитивні тенденції економіки.

Визначення рейтингів таким способом передбачає наступну послідовність дій:

- досліджувані дані по районах та податкових платежах, які формують вихідні відомості для проведення рейтингової оцінки, подають у вигляді матриці;
- для кожного із показників обирають еталонове значення;

- відносно визначеного еталонового показника стандартизують вихідні дані матриці:

$$x_{ij} = \frac{A_{ij}}{\max A_{ij}} \quad (2)$$

де x_{ij} - значення стандартизованого досліджуваного показника;

A_{ij} - значення початкових показників дослідження;

$\max A_{ij}$ - максимальне (еталонне) значення відповідних досліджуваних процесів; розраховують значення рейтингової оцінки за формулою:

$$R_j = \sqrt{(1 - x_{1j})^2 + (1 - x_{2j})^2 + \dots + (1 - x_{nj})^2} \quad (3)$$

Район із найнижчим значенням R є у рейтинговій таблиці найкращим за показниками процесу оподаткування.

Недоліком є те, що при формуванні рейтингу не враховується вагомість показників. Опущеним залишається і той факт, що позитивним підвищення значень окремих показників може бути лише до певного рівня, а подальше їх зростання викличе неоднозначне трактування. Зниження значень окремих показників також є позитивним явищем.

Показники процесу оподаткування можуть бути стимуляторами або дестимуляторами. Стимулятори - це показники, підвищення рівня яких свідчить про покращення економічної ситуації, а дестимулятори - про негативні тенденції процесу оподаткування. Якщо досліджуваний показник виступає дестимулятором, то його необхідно перетворити у стимулятор за формулою:

$$x_{cm} = \frac{1}{x_{дест}} \quad (4)$$

Інформаційні дані щодо процесу оподаткування, які використовуються для проведення рейтингової оцінки, повинні мати якомога більш повне змістове наповнення. Якісні показники є реальними, відкритими, порівнюваними у просторі та часі. Вони дають однакову інтерпретацію як позитивних, так і негативних змін податкової системи [9].

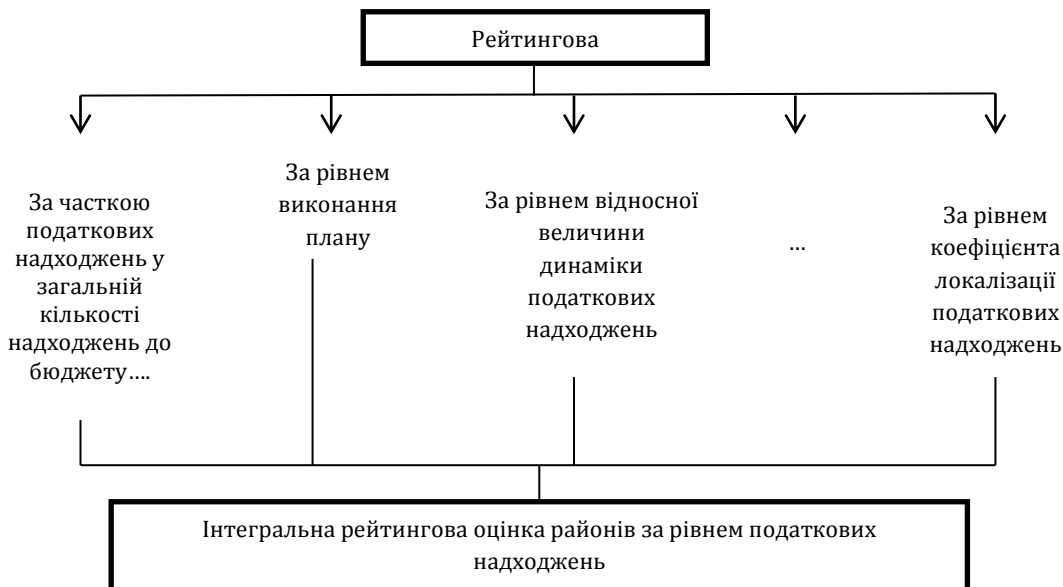
Визначення рейтингової оцінки районів може проводитись за результатами певного періоду (рік, півріччя, квартал, місяць, на конкретну дату) та в динаміці. Рейтингова оцінка районів за рівнем податкових надходжень може проводитись за будь-якої

кількості показників, адже не існує певних чітких меж для їх кількості [10].

Розрахунок рейтингу за показниками динаміки податкових надходжень проводиться на основі темпів зростання. Для цього дані на кінець періоду діляться на відповідні значення на початок періоду або середнє значення показника на початок періоду ділиться на середнє значення відповідного показника попереднього періоду. За результатами проведених розрахунків

отримують не лише можливість оцінки поточного стану оподаткування у кожному із районів, але і його зміни, фактори впливу, що спричинили зміни у динаміці. Їх цінність для подальшої розробки податкової політики полягає у тому що вони виступають передумовою визначення більш ефективного способу використання податкового потенціалу районів.

Комплексна оцінка району виводиться із сукупності рейтингових оцінок за різними напрямками (рис. 2).

Рис. 2. Рейтингова оцінка районів за рівнем податкових надходжень*

*Побудовано автором самостійно

Нерівномірність розподілу характеризується коефіцієнтом локалізації, що визначається для кожної і-тої складової досліджуваної сукупності:

$$K_{\text{лок}} = \frac{D_i}{d_i} \times 100 \quad (5)$$

де D_i - частка обсягу значень ознаки;

d_i - частка елементів сукупності.

Фактично це є відношення часток результативної ознаки до факторної. Розподіл вважається рівномірним, якщо значення коефіцієнта локалізації дорівнює 1. Коли воно є більше 1, то це означає, що у досліджуваному районі частка надходжень є вищою, порівняно з пропорційною часткою платників [7; 8].

Для визначення ступеня відхилення значень коефіцієнта локалізації від його середнього значення за всією сукупністю районів розраховується середнє квадратичне відхилення (δ) та коефіцієнт варіації (v).

Складовою частиною комплексного статистичного аналізу податкових надходжень до бюджету є оцінка концентрації значень ознаки в окремих її частинах. Виразенням ступеня концентрації виступає коефіцієнт концентрації. [13; с. 130-131] Він широко застосовується у регіональному аналізі для оцінювання рівномірності надходження податкових платежів до бюджету.

Розраховується коефіцієнт концентрації шляхом

порівняння часток розподілу елементів сукупності із обсягом ознак:

$$K = \frac{\sum D_j - d_j}{2} \quad (6)$$

Значення коефіцієнта концентрації коливається у межах від нуля до одиниці. При його рівності 0 розподіл вважається рівномірним, при повній концентрації він рівний 1.

Поряд із застосуванням коефіцієнта концентрації ефективним способом характеристики пропорційності розподілу є побудова кривої концентрації Лоренца [12, с. 193].

Визначення рейтингу кожного району у загальній сукупності передбачає перехід від множини ознак до однієї комплексної оцінки, що є максимально інформативною для проведення подальшого статистичного аналізу. Усі ж райони є територіями у структурі єдиної системи – області. Зведення низки показників у єдиний інтегральний забезпечує проведення оцінки результатів діяльності у кожному районі за визначений термін (у динаміці) і дозволяє порівняти місце кожного у рейтингу серед інших районів області. Актуальними є безперервний моніторинг і подальші дослідження у цьому напрямі, що обумовлено мінливістю економічної ситуації у країні.

Список літератури

1. Вітлінський, В. В. *Моделювання економіки: навч. посібник.* – К.: КНЕУ, 2005. – 408 с.
2. Внукова, Н. *Оцінка соціально-економічного стану районів Харківської області за рейтинговим принципом* / Н. Внукова, І. Колот, Ю. Худокормова // *Економіка України.* – 2002. – № 1. – С. 80-83.
3. Горкавий, В. К. *Використання рейтингових принципів для аналізу соціально-економічного стану сільських районів* /

-
- В. К. Горкавий, Н. Г. Гончаренко // *Статистика України*. – 2004. – №1. – С. 91-94.
4. Дзюба, І. В. Соціально-економічне становище населення: ранжування регіонів України / І. В. Дзюба // *Статистика України*. – 2004. – № 4. – С. 72-76.
  5. Єріна, А. М. Статистичні аспекти визначення рейтингів // *Статистика України* / А. М. Єріна, С. С. Вацаєв. – 2000. – № 4. – С. 74-80.
  6. Заєць, С. Рейтингова оцінка соціальної привабливості регіонів України / С. Заєць // *Статистика України*. – 1999. – №3. – С. 22-25.
  7. Манцуров, І. Г. Регіональний аналіз пропорційності розподілу видатків місцевих бюджетів України / І. Г. Манцуров, А. В. Головач, К. В. Захожай // *Вісник соціально-економічних досліджень: зб. наук. пр.* – Одеса, Державний економічний університет, 2007. – Вип. 25. – С. 224-228.
  8. Манцуров, І. Г. Регіональний аналіз пропорційності розподілу доходів місцевих бюджетів України / І. Г. Манцуров, А. В. Головач, К. В. Захожай // *Вчені записки: Зб. наук. пр.* – К., ДВНЗ "КНЕУ імені В. Гетьмана", 2007. – Вип. 9. – С. 172-180.
  9. Мних, Є. В. Економічний аналіз: підручник / Мних Є. В. — [2-ге вид., перер. і доп.] — К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 472 с.
  10. Мойсеєнко, І. П. Інвестування: навч. посіб. / І. П. Мойсеєнко. – К.: Знання, 2006. – 490 с.
  11. Про запровадження проведення оцінки результатів діяльності Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій: постановою Кабінету міністрів України від 9 червня 2011 р. № 650.
  12. Ткач, Є. І. Загальна теорія статистики: підручник [для студ. вищ. навч. закл.] / Є. І. Ткач, В. П. Сторожук. – [3-тє вид.] – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 442 с.
  13. Щурик, М. В. Статистика: навч. посібн. – [2-ге видання, оновлене і доповнене] / М. В. Щурик. – Львів: «Магнолія-2006», 2009. – 545 с.

РЕЗЮМЕ

Бойко Юлія

Основные принципы проведения рейтингового анализа процесса налогообложения

В статье рассмотрены основы проведения рейтинговой оценки. Определены основные показатели, которые характеризуют исследуемую совокупность при расчете рейтинга.

RESUME

Boyko Yuliia

Basic principles of the rating analysis of taxation

The article deals with the problem of bases of the rating estimation. Basic indexes which characterize the probed aggregate at the calculation of rating are defined.

Стаття надійшла до редакції 06.02.2013 р.